

14. oktobar 2018.

Toni Morison i Alen Elkan

POSLEDNJI INTERVJU

Toni Morison živi u kući punoj sunca pored reke Hadson. Jednog subotnjeg popodneva, Viktorija Buržo i ja krenuli smo na vožnju uz reku Hadson od četrdeset pet minuta, sa vozačem koji je ceo život proveo u Njujorku i pokazao nam sve različite delove Nju Džerzija, severni deo države, Jonkers, Konektikat. Kad smo stigli, dočekala nas je srdačno, a dok je pričala o svom procesu pisanja, rekla je: „Moj sto u prizemlju ne gleda na reku nego prema dvorištu na rečnoj obali, jer inače ne bih ništa radila, već bih po ceo dan samo u nju gledala... Ovde se slana voda koju donosi plima meša s rečnom vodom zbog toga što smo tako blizu Njujorka.”

Alen Elkan: *Da li već dugo živite u ovoj kući pored reke Hadson?*

Toni Morison: U ovom okrugu sam oko trideset i pet godina, a u ovoj kući nekih petnaest ili dvadeset. Jednom prilikom je izgorela, pa smo se svi preselili u Njujork dok je nisam obnovila.

A. E.: *Radili ste u izdavačkoj kući Random House, kao...*

T. M.: Urednica, da.

A. E.: *...kao urednica, u Njujorku, zar ne? Koliko dugo?*

T. M.: Ne znam. Moram da vam otkrijem veliku tajnu. Imam osamdeset i sedam godina. Dakle, ništa ne pamtim! Ali bilo je dobro. Volela sam da radim za *Random*

House. Ali tamo sam u nekom trenutku bila jedina osoba koja je i spisateljica i urednica, pored Doktorova. A onda je on odlučio da više ne želi da bude urednik, pa je dao otkaz i samo je pisao knjige. Ja, s druge strane, nisam imala taj luksuz, jer sam podizala dva sina, tako da sam ostala na poslu. Ali bila sam i spisateljica, a moj urednik Bob Gotlib je bio u izdavačkoj kući *Knopf*. Upravo sam razgovarala s njim, jer me maltretira zbog još jedne knjige. Onda sam, naravno, uređivala tekste drugih ljudi. Biti i autorka i urednica... ne znam, to je radio samo Doktorov, otprilike godinu dana. Meni to nije bilo teško...

A. E.: *Ali napustili ste taj posao da biste postali spisateljica. A potom ste predavali i na Princetonu. Da li ste onda otišli iz izdavačke delatnosti da biste postali profesorica ili spisateljica?*

T. M.: Ne, stalno sam pisala. Kad sam ono objavila *Najplavlje oko*? Sedamdeset druge ili tu negde.¹ Tako da sam uvek pisala, i kad sam bila urednica i kad nisam. A i kad sam napustila *Random House*, zapravo sam morala da radim. Bilo je neophodno da imam prihod, uvek.

A. E.: *Kako su se prodavale Vaše knjige?*

T. M.: Prodavale su se dobro, ali ne može se mnogo zaraditi od lepog, elegantnog romana. Novac uglavnom donose kri-

¹ Roman *Najplavlje oko* objavljen je 1970. godine. (Prim. prev.)

mići ili erotski romani. Ali dobro je što bi prodaja uvek nadoknadila avans koji bih dobila, tako da nisam bila dužna izdavaču nakon objavljivanja knjige – što nije slučaj kod svih pisaca. A i izdavači su ponekad znali da zarade nešto.

A. E.: *Ali niste verovali u taj izvor prihoda, želeli ste drugi posao.*

T. M.: Želela sam da pišem! Već sam imala drugi posao. Predavala sam na Jejlju i Kornelu dok sam radila kao urednica za *Random House*, jednom nedeljno sam držala predavanja na koledžu. To je bilo zanimljivo jer nakon što sam počela da petkom uzimam slobodan dan zbog predavanja, i druge kolege, drugi urednici, počeli su da rade isto. Rekli su: ako može ona, mogu i ja!

A. E.: *U tom periodu ste upoznali Umberta Eka?*

T. M.: Eka?

A. E.: *To je bilo sedamdesetih?*

T. M.: Da, da. Videla sam ga dva puta. Jednom u Italiji. Zašto sam bila u Italiji? Ne znam. A onda je došao da predaje tamo gde sam i ja radila, možda na Prinstonu, samo na nekoliko dana.

A. E.: *Tad ste radili na Prinstonu?*

T. M.: Pre toga sam radila na Državnom univerzitetu Njujorka, a onda me je jedna žena s Prinstona pozvala da dođem i vidim da li želim da pređem kod njih. A moji su sinovi – imala sam dva sina – tad bili u uzrastu kad sam im još bila potrebna.

A. E.: *Rekli ste da ste pisali vrlo rano ujutru, zar ne?*

T. M.: Da.

A. E.: *Jer ste imali sinove.*

T. M.: Jer sam morala da ih preduhitrim. Oni su se budili, ne znam ni ja kad tačno. Budila sam se po mraku, bez obzira na doba godine, tik pred svitanje – sećam se kako sedim za svojim stolom, iščekujući zoru, i to je uvek bilo petnaest-dva-deset minuta pre izlaska sunca. Ali ujutru sam izuzetno pametna! Kako dan odmiče, to jednostavno nestaje.

A. E.: *Koliko dugo ste pisali?*

T. M.: Počinjala sam rano ujutru, čim ustanem, pre svitanja, i onda sam pisala do ručka, do podneva otprilike, nekih šest sati, ali ti sati su bili prilično plodni. Ma da ne uvek. Ponekad morate samo da iščitajte nešto što ste već napisali i unesete ispravke, ili da nešto izbrišete, precrtate...

A. E.: *Jer ste sami sebi bili urednica?*

T. M.: Tačno tako.

A. E.: *Kako je biti urednica samoj sebi? Da li ste stroži prema sebi nego prema drugim piscima? Rekli ste da ste pisali jer ste želeli da čitate literaturu kakvu ste sami pisali, zar ne?*

T. M.: Da.

A. E.: *Dakle, kad ste čitali ono što ste napisali, da li ste bili jednako nepristrasni kao da je u pitanju neko drugi?*

T. M.: Da. Neko drugi vrlo sličan meni. Morala sam da postavim granice kako ne bih bila neprestano zadovoljna svime što napišem. To se nikada nije desilo.

A. E.: *Niste bili zadovoljni?*

T. M.: Ne. I ponekad je to naprosto zagonetno. Sećam se rečenice koja mi se celo leto vrzmala po glavi, nisam znala šta znači, ni zašto mi se mota po glavi. Onda sam je zapisala na parče papira, i nakon što sam to uradila, došla je naredna rečenica. Pa još jedna. Ne znate kako će se to desiti.

Moj sto u prizemlju ne gleda na reku nego prema dvorištu na rečnoj obali, jer inače ne bih ništa radila, već bih po ceo dan samo u nju gledala. Tako da sam gledala postrance, u ovom pravcu, i jedna žena je izašla iz vode, hodala obalom duž mog dvorišta i potom sela na kamen. Bila je obučena, imala je šešir, lepu haljinu... Tako da je dospela u knjigu, potpuno obučena, uklopila sam rečenice u rukopisu...

A. E.: *Pišete rukom, zar ne?*

T. M.: Da, na žutoj hartiji. Stara škola. Tako su nas učili.

A. E.: *Ali zašto olovkom?*

T. M.: Zato što ako pišete penkalom, to zvuči arogantno. Kad pišete olovkom, deluje da znate šta radite, ali ste voljni i da brišete.

A. E.: *Napisali ste mnogo knjiga, zar ne?*

T. M.: Da. Oko osam, mislim. Neke bih volela da preradim, jednu svakako.

A. E.: *Koju?*

T. M.: *Najplavlje oko.* Prvu knjigu. Sad znam više, pametnija sam.

A. E.: *Najplavlje oko – o devojčici koja želi da ima plave oči?*

T. M.: Da. Mnogo mi se sviđala dok sam pisala o njoj jer je bila stvarna devojčica. Kad mi je bilo sedam-osam godina, imala sam prijateljicu iz komšiluka koja mi je bila vršnjakinja, i jednom prilikom smo šetale ulicom, a ona je rekla da se svake noći moli... nešto smo se svađale oko toga da li postoji Bog...

A. E.: *Sa sedam godina?*

T. M.: Da, jer ona je rekla da nema Boga. A ja sam rekla da Bog postoji, i... ne znam šta sam rekla posle. Tako da smo se posvađale. Prisustvo odsustva.

A. E.: *I mislila je da Bog ne postoji jer nije imala plave oči?*

T. M.: Pa zato je i *znala* da nema Boga, jer se svake noći – ili svakog dana, svakog jutra, svakog nečega – molila, obraćala se Bogu i tražila plave oči, a on joj ih nikada nije dao. Tako da on, pošto joj nije dao plave oči, onako kako je tražila, očigledno, ne postoji!

A. E.: *Prema Vašem iskustvu, dakle, Afroamerikanci ne žele da budu Afroamerikanci već Norvežani?*

T. M.: Ne, ne, ne, ona je bila prelepa, zapravo, iako to tada nisam shvatala. Ali bila je neverovatna – crna kao noć, neverovatno lepa – oblik lica, usana, nos, velike oči...

A. E.: *Bila je vrlo lepa?*

T. M.: Predivna! Ali brinula se samo o boji svoje kože. I okrenula sam se da je pogledam, da je vidim, i pomislila sam: *Šta?* U tom uzrastu nisam znala šta je *lepota*. Ostala sam zatečena. Tad sam prvi

put pogledala prijateljicu i shvatila... pomislila da je lepa. Nisam imala tu reč u rečniku. Poznavala sam reči „slatko”, „lepuškasto”, ali „lepo”? To je bilo nešto poput neba, ili nečeg sličnog. Eto.

A. E.: *Ali u knjigama opisujete život Afroamerikanaca kao težak, zar ne? Međutim, istovremeno kao da osećate nostalgiju za pedesetima.*

T. M.: Da, bilo je to teško...

A. E.: *Da li zato što ste bili mladi, ili zato što...?*

T. M.: Ne, već zato što – ne, teškoće koje ste pomenuli – život crnaca – mi nismo bili ljudi, bili smo crnci. Zbog toga je postojalo razdvajanje. I ne sećam se da

sam bila nesrećna ili da su moji prijatelji i porodica bili nesrećni zbog toga, ali bilo je određenih stvari koje nismo mogli da radimo, i određenih mesta na koja nismo mogli da idemo. Znači, restorani, delovi grada, i tako dalje. Ali napravili smo sopstveni kvart. Na primer, živeli smo na obali jezera Iri i postojao je istoimeni park pod upravom grada, no crncima nije bilo dozvoljeno da uđu u njega. Tako da su oni – odnosno *mi* – išli dalje niz obalu, otprilike kilometar i po niže, i prilazili jezeru tamo umesto ovde. Napravili smo sopstveni park.

A. E.: *To je bilo vreme kad mnoge manjine, čak ni Jevreji, nisu bile prihvaćene u društvu.*

T. M.: Ne, ne, oni su bili vrlo izolovani. Jedina razlika, makar u mom kraju, koja god da je rasa u pitanju, ili Jevreji, ili Italijani – kako su samo bili surovi prema Italijanima! – jedino je srednji sloj bio prihvaćen, viša klasa belaca koja je živela na obali. Oni su bili lekari i stomatolozi, pa su mislili da su kraljevi i kraljice, a da su svi ostali ispod njih. Ali valjda je to više uticalo na odrasle nego na decu jer smo školu pohađali zajedno. Kad sam išla u četvrti razred, sa mnom su u odeljenju bila dva mala Italijana koja nisu znala engleski, tek su stigla u Ameriku, pa me je učiteljica naterala da sedim s njima u klupi kako bih ih naučila da govore engleski, što sam i učinila.

A. E.: *Voleli ste da podučavate, zar ne?*

T. M.: Volela sam da podučavam te male barabe. Ispala sam pametna jer je jedan od njih kasnije postao gradonačelnik našeg gradića.

A. E.: *Dugo predajete.*

T. M.: Volim da predajem jer se tako mnogo nauči. Ne radi se samo o onome što ja njima govorim već i o onome što dobijam zauzvrat, a to zaista volim. Ne pričam samo ja nego vodimo razgovor, na neki način. Predavala sam na Prinstonu oko sedamnaest godina. Otišla sam nedavno. Moja sekretarica Rut i dalje radi tamo.

A. E.: *Da li više volite da predajete ili da uređujete knjige?*

T. M.: Ne znam, zapravo. Mislim da bih sad verovatno više volela da sam urednica. Mislim. Zato što imam osamdeset i sedam godina, i ne želim nigde da idem. Ali te dve stvari su za mene gotovo iste.

A. E.: *Da li još pišete?*

T. M.: O, da.

A. E.: *Još pišete u pet ujutro?*

T. M.: Ne.

A. E.: *A kad pišete?*

T. M.: Sad više ne mogu tako. Budim se u isto vreme, ali fizički poslovi su sad toliko drugačiji, znate.

A. E.: *Kad onda pišete?*

T. M.: Sad... uveče.

A. E.: *Kasno po podne?*

T. M.: Još kasnije, rekla bih. Predveče, oko šest-sedam. Tako nekako. Da. Ponekad napišem tri stranice. Vidite onu žutu hartiju tamo, te notese. Ponekad mogu da napišem tri stranice, a ponekad pola, zavisi – ne radi se o količini već o tome koliko mi je nešto jasno, nešto što bih želela da razvijam.

A. E.: *Kako funkcionise proces pisanja romana? Opseda Vas jedna priča?*

T. M.: O, ne znam, nešto od toga je... različito je...

A. E.: *Ako imate jedan rukopis, novi, držite se njega?*

T. M.: Da, radim samo na jednom rukopisu.

A. E.: *Koliko Vam je potrebno da napišete knjigu?*

T. M.: Za knjigu koju sam napisala najbrže trebalo mi je tri godine. Mahom mi treba šest ili sedam.

A. E.: *Vaša najpoznatija knjiga je Voljena?*

T. M.: Ne znam, da li je?

A. E.: *Mislite li da je to Vaš najbolji roman?*

T. M.: Ne.

A. E.: *Ne?*

T. M.: Moj najbolji roman je *Džez*. Ali on nikoga ne zanima osim mene. Jer nikada nisam upotrebila reč „džez”, ali sam ga oblikovala onako kako se stvara džez, muzika se ne izvodi, nego stvara. Takav je, nikada ne znaš šta će ispasti... inovativan je, menja se...

A. E.: *O čemu se radi u njemu?*

T. M.: Neću vam reći. Želim da ga Vi pročitate.

A. E.: *Onda ću ga pročitati.*

T. M.: Radi se o tom periodu, znate, dvadesete godine prošlog veka, u velikom gradu poput Njujorka.

A. E.: *Da li ste istraživali to doba pre samog pisanja?*

T. M.: Istraživala sam Njujork tog perioda. Kako su izgledale zgrade – dvadesete godine u Njujorku bile su vrlo moderne. A muzika je bila sjajna. Nije ni bilo mnogo segregacije. Bilo je dosta mešanja. Zbog muzike, valjda. Ako biste šetali Harlemom, Petom avenijom, mogli ste da... bilo je divno. I drugi pričaju o tome na taj način i čini se kao da je to *najuzbudljivije* mesto, jedino mu je Nju Orleans bio sličan. Ali oba ta mesta su, shvatila sam, mesta muzike. Džez u Nju Orleansu, muzičari koji žive i sviraju tamo. Sačmo i svi ti momci. Tada se u Njujorku svirala drugačija vrsta muzike...

A. E.: *Volite muziku.*

T. M.: Volim.

A. E.: *Jer u Vašim knjigama ima muzike.*

T. M.: Jedino sam tako mogla da uživam u muzici pošto ne umem da sviram nijedan instrument.

A. E.: *U svim Vašim knjigama ima muzike, zar ne?*

T. M.: Da, to što kažete ima smisla. Moja majka je stalno pevala, imala je *prelepu* boju glasa. Nije bila školovana pevačica već rođeni talenat. Pevala je bolje od bilo koje pevačice koju sam u životu čula. Od Besi Smit i svih ostalih. Eto. Terala nas je na časove klavira, a nama se činilo kao da nas tera da ponovo učimo da hodamo! Morali smo da idemo u školu da bismo naučili da radimo nešto što je ona radila sama od sebe, po ceo dan?!

A. E.: *Filip Rot nije želeo da ga smatraju jevrejskim piscem već samo piscem.*

T. M.: Sećam se toga. Poznavala sam ga.

A. E.: *Da li ste crnkinja spisateljica, ili samo spisateljica?*

T. M.: Ja sam crnkinja spisateljica. Nema sakrivanja.

A. E.: *Zašto ste crnkinja spisateljica?*

T. M.: Zato što mi ljudi poput Vas postavljaju to pitanje. Postoji razlika.

A. E.: *U čemu?*

T. M.: U kvalitetu, muzici, zvuku, teksturi... I o čemu se radi? Znate, crnci koji pišu – kako se zvao onaj drugi? O, ne

možu sad da se setim. Pojavio se pre Boldvina i pisao je o životu crnaca, ali bio je nekako distanciran, kao da je posmatrao taj život odvojeno od samog sebe. Boldvina nisu interesovali crnci, bio je zainteresovan za umeće pisanja, i za svet. Znače, živeo je uglavnom u Evropi. Ali obojica su bili ekstremi u tom pogledu, jer ako ste pisac, a pritom i crnac, *nisu* Vas prikazivali u *The New York Times*-u. *Niste* dobijali posao na univerzitetu.

A. E.: *Od tada se svet mnogo promenio.*

T. M.: Promenio se, jeste. Premda moram da kažem da je bilo negativnih reakcija u štampi kad sam dobila Nobelovu nagradu.

A. E.: *Kako ste se Vi osećali povodom toga, budući da je crnačka priča u Americi napredovala od tada?*

T. M.: Da, da, mnogo smo patili, a neki su koristili taj bol u muzici, poput Nine Simon, ako me razumete. Kretali su iz tog bola, što je prirodno. Ali pisci...

A. E.: *I Vi, takođe. Koristili ste taj bol u Voljenoj.*

T. M.: Da. Taj bol je tu. Ali nije ograničen samo na crnce. I beli pisci rade istu stvar. Zadiru u sećanja koja su najbolnija, iz detinjstva, zavičaja, porodice, i izvlače iz toga jednu vrstu elegancije koju koriste u pisanju. Vrlo malo pisaca piše samo srećne stvari. Svi misle da su Edgar Alan Po.

A. E.: *Recite mi nešto o sebi i promena. Živeli ste tokom vrlo interesantnog perioda u kojem su se dešavale promene u*

životima crnaca, u odnosu na Vaše roditelje, babe i dede...

T. M.: Da, da, desile su se velike promene...

A. E.: *Kako ste se osećali kad je Obama postao predsednik?*

T. M.: Obožavam Obamu. Tako sam se osećala. I on obožava mene! Pa, ne znam baš da li me voli... ali, da, pozvao me je na jedan prijem. I otišla sam sa svojim sinom Fordom.

A. E.: *Da li mislite da se radi samo o kratkotrajnoj promeni?*

T. M.: Pitam se.

A. E.: *Da li sad živimo u drugačijoj Americi – ponovo?*

T. M.: S tim je gotovo. Imali smo Martina Lutera Kinga, pa Obamu. *A on je osvojio dva mandata.* Često izaberemo nekoga, a onda im nikada ne damo drugi mandat već samo jedan. A on je imao dva. Njegova ćerka je jednom došla ovde – starija, mislim. Interesovalo ju je pisanje, i mislim da me je njegova supruga – ne on – pitala da li bih mogla da popričam s njenom ćerkom koja je želela da postane spisateljica. I rekla sam da mogu. Tako da je došla ovde, u limuzini, i razgovarale smo. Bila je divna, divna.

A. E.: *Mislite li da sad postoji više slobode i manje predrasuda?*

T. M.: Mislim. Pa, moj život se promenio jer sam poznata. Ali pravi test je to što moji unuci, koji su sad tinejdžeri, nikad neće razmišljati o stvarima o kojima sam ja razmišljala u njihovom uzrastu.

I njihova majka koja je pohađala Koledž Vudroa Vilsona i Princeton, tako da oni nisu u istoj kategoriji.

A. E.: *Vaši unuci se ne osećaju drugačije?*

T. M.: Ne, oni se osećaju superiorno. Moji unuci – jedna unuka je trenutno u Jordanu, studira arapski jezik. Ne kao crnkinja već kao neko ko želi da studira arapski u Jordanu, što je neverovatno! Zaista? Meni to nikada ne bi palo na pamet u tom uzrastu. Bila sam vrlo ponosna crnkinja, kao što su, ne znam, gej osobe vrlo ponosne. Uvek postoji neki mali kalup u koji možete da se uklopite. Nije bitno da li to nešto znači ili ne...

A. E.: *Šta znači biti vrlo ponosna crnkinja?*

T. M.: Šta to znači? Moja majka je uvek bila „bolja od nekoga”. Bila je najbolja pevačica, pevala je u crkvi, i njen glas je bio toliko lep da su belci iz drugih delova države dolazili da je čuju kako peva. Zato sam imala potpuno drugačiji pogled na to šta znači biti – o, bože – na margini društva u odnosu na centar. Ali to je bilo u Ohaju, koji je drugačija država. To se verovatno ne bi dogodilo u Džordžiji.

A. E.: *Danas svet nazaduje. Nacionalizam i fašizam se ponovo pojavljuju u Evropi.*

T. M.: O, bože!

A. E.: *Da li mislite da je Amerika u opasnosti?*

T. M.: Da. To je neka vrsta korupcije – korupcija bez stida. Obično kad imate lo-

šeg vođu, gomila ljudi se stidi. Sad se samo neki ljudi, bez obzira na svoju rasu, stide zbog Trampa. Ali ne dovoljno. Zamislite to – on stalno laže, čim zine.

A. E.: *A kako stoji kod crnaca? Ne baš dobro, zar ne?*

T. M.: U redu, isto. Nije mu stalo. Njemu rasa nije važna.

A. E.: *On nije rasista?*

T. M.: Ne znam. Ali nije u toj kategoriji – rasista – jer njemu rasa nije važna. Važan mu je novac. Pretpostavljam da voli bogate crnce.

A. E.: *Da li je danas drugačije biti pišac u Americi? Da li ljudi manje čitaju?*

T. M.: Pa, recepcija je drugačija – ne znam, možda grešim u vezi sa tim, ali dugo sam predavala na univerzitetima, pa sam malo izvan toga, no imam osećaj da ljudi ne čitaju kao nekad.

A. E.: *Ne?*

T. M.: Mislim da ne čitaju kao nekad, i ne čitaju koliko su čitali nekad, a kad čitaju, ne žele da čitaju određene stvari, razumete? Ne znam, možda malo grešim jer više ne predajem, ali kad sam bila na Princetonu, mogla sam nekako da naslutim atmosferu kad su u pitanju važne knjige. Sad kad više nisam tamo, ne znam, moram da se oslonim na svoju sekretaricu.

A. E.: *Zašto pišete?*

T. M.: To mi vrlo dobro ide. To je jedan od razloga. Znam kako to da radim. Oduvek sam znala. Problem je bio što drugi ljudi nisu tako mislili.

A. E.: *Šta Vas je navelo da pišete kad ste bili mladi? Zašto ste postali spisateljica?*

T. M.: Bila sam u osnovnoj školi i moja majka je došla na individualan roditeljski sastanak. Nastavnica joj je rekla da bude obazriva sa mnom jer sam vrlo talentovana. Mislim da sam pomenula male Italijane koje su stavili da sede sa mnom da bi naučili jezik. Sećam se da smo, pošto je moje devojačko prezime bilo Voford, sedeli po abecedi. Dakle, ako vam je prezime počinjalo na slovo W, kao moje, sedeli ste u zadnjoj klupi, a isto je bilo sa decom čija su prezimena počinjala na Z, ili V, i ona bi sedela u zadnjoj klupi. Dakle, bila sam u zadnjoj klupi. Pored mene je sedela devojčica koja se zvala Širli Vik. I onda su došli ti mali Italijani. Samo su ih stavili u zadnju klupu sa decom poput mene i Širli Vik.

A. E.: *Kako ste počeli da pišete? Da li ste prvo napisali neku kratku priču?*

T. M.: Mislim da nisam pisala dok nisam otišla – sad se sećam – na koledž. Ne znam šta sam radila u srednjoj školi. Možda sam nešto napisala, ali ne sećam se. Vratila sam se na svoj koledž pre tridesetak godina i jedan od mojih kolega radio je tamo, a kad sam otišla do njega da popijemo kafu, pokazao mi je da je koristio nešto što sam napisala tokom studija kao primer dobrog teksta i delio je to svojim studentima.

A. E.: *Šta je dobro pisanje?*

T. M.: Volela bih da znam. Mogu dobro da pišem, ali ne mogu da to i opišem.

A. E.: *Da li Vam je Nobelova nagrada promenila život?*

T. M.: Ne. Dali su mi nešto novca, koji sam potrošila. Najutila sam mnoge. Pisali su tekstove koji su bili ne baš uvredljivi, ali skoro, i to me je pogodilo. Pitali su se zašto su mi dali tu nagradu.

A. E.: *Da li Vam je teže da pišete posle tolikih nagrada i priznanja?*

T. M.: Ne. Pogledajte ovo. Vidite? To je moj novi rukopis. Celo jutro sam razgovarala s urednikom o njemu. Zove se *Pravda*.

A. E.: *Volite vrlo kratke naslove.*

T. M.: Da, kad ste već spomenuli. Nisam o tome razmišljala, ali istina je. Samo ako se nametne, ako sažima nešto što postoji u knjizi – ili nekog junaka ili osobu, nekoga ko živi u knjizi, ili pak neku vrstu atmosfere.

A. E.: *Da li biste voleli da se kaže da ste poetični?*

T. M.: Neki su me tako opisivali. Sviđa mi se to jer znam šta misle. Misle da je to jedna vrsta uzvišenog jezika. Svi romani bi trebalo da budu uzvišeni. Ne želim da koristim novinarski stil u svojim romanima i ne volim ga.

A. E.: *Da li se nekom piscu zaista divite?*

T. M.: Koldvela sam obožavala godinama, godinama. Zbog njegovog intelekta, uma, načina na koji je razumeo stvari. Odlično je pisao, odlično. Ali ima mnogo dobrih pisaca. Kod njega mi se sviđalo to kako... njegov jezik je delovao intimno, a osećanja prema junacima iskrena... sreća sam ga nekoliko puta. Dosadni starac. Ali su njegovi likovi bili izvanredni. Mislim,

sigurna sam da ga prijatelji nisu smatrali dosadnim, ali nekako mi se to svidelo. Nije imao sve... poznavala sam pisce koji su bili *pravi pisci*. I uvek su se hvalili time. Ti ljudi su divni, ali uvek su svoje pisanje stavljali iznad svega ostalog.

A. E.: *Da li mislite da je književnost crnaca danas veoma živa?*

T. M.: Dajte da razmislim. Mislim da se pomakla... znate, jedno vreme je crnačka muzika bila najvažnija stvar. A onda i književnost postaje važna, ponekad, u slučaju pojedinih pisaca i njihovih romana, tad pisanje crnaca postaje važno. Kao kod Džejmsa Boldvina. Sad, međutim, nema ništa posebno. Nekako je tu... Ali prešlo se sa muzike, na kraju, na književnost – književnost crnaca ili književnost o crncima. A ljudi poput Boldvina nisu čak ni živeli ovde. On je živio u Turskoj ili tako nekako.

A. E.: *A da li mislite da je književnost danas živa? Čitate nove knjige i...*

T. M.: Da! Nisam sigurna da li je tako kod većine ljudi ili ne...

A. E.: *Ima li nekih novih i zanimljivih pisaca?*

T. M.: Pojavile su se neke mlade žene. One predstavljaju novi tip pisaca jer ih zanimaju neke druge stvari.

A. E.: *Žene su mnogo napredovale.*

T. M.: Mislim da jesu, da. Apsolutno.

A. E.: *A šta Vas brine?*

T. M.: Zaista me brine čovek koji vodi ovu zemlju.² Toliko je neobrazovan, kukavica, plitak, egocentričan, osvetoljubiv... Starac. Ima sedamdeset i dve godine. Trebalo bi da prestane. Ne znam, stvarno je dobra knjiga koju je o njemu napisao Vudvard,³ zove se *Strah*. Pročitala sam je i pomislila: *O, bože*. Gore je nego što sam mislila! A mislila sam da je loše.

A. E.: *Imate li razloga da budete srećni?*

T. M.: Da. Živela sam dugo. Dobro je.

A. E.: *A nastavljate da pišete?*

T. M.: O, da.

(S engleskog preveo Dragan Babić)

² U trenutku ovog razgovora, predsednik SAD bio je Donald Tramp. (*Prim. prev.*)

³ Bob Vudvard (*Bob Woodward*; 1943), novinar *The Washington Post*-a, autor je više knjiga o administracijama različitih predsednika, a najpoznatiji je po knjizi *Svi predsednikovi ljudi* o Niksonovoj administraciji koju je napisao zajedno sa Karlom Bernstajnom. (*Prim. prev.*)